

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 327.54.910.1

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-21-1>

Мартинов А.Ю.

<https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>

ВІЙНА ЯК ФАКТОР ІСТОРИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРОНТИРІВ

Поняття фронтир передає семантичний зміст феномену рухомого кордону. Мова йде не тільки про міждержавний кордон. На всіх етапах світової історії рухомими були міжцивілізаційні кордони. Балкани та Україна як приклади таких міжцивілізаційних кордонів між християнським та мусульманським світами були конфліктними на різних етапах світової історії. Стаття присвячена проблемі впливу історичного феномену війни на зміну фронтирів. Специфіка локальних війн на відміну від світових полягає в обмежені політичних цілей, масштабів військових дій, засобів збройної боротьби в специфічній стратегії та тактиці. Світові війни по-суті є зіткненнями цивільного населення, одітого в шинелі. Війна світова повинна мати вагомі глобальні наслідки для всього світу. Головна ознака світової війни участь у ній найбільш потужних військових держав та основних міжнародних угруповань. Соціально-історичне поняття світова війна визначається за різними ознаками. З соціально-історичної точки зору подібний тип війни є наслідком переходу до загального військового обов'язку та домінування технічних засобів ведення війни. Саме технічному прогресу ХХ ст. людство зобов'язано кривавими війнами, які торкались всього суспільства включно з тилом. Крім соціальних та психологічних джерел конфліктів, які можуть розглядатись як втілення соціального феномену війн, не менше значення, як свідчить багатий досвід історії, мають і культурні, етнічні та політичні джерела конфліктів. Вихід із військового конфлікту пов'язаний із цілями його учасників та засобами, які вони використовують. Його тривалість та інтенсивність залежить від устремлінь опонентів від їх ресурсів часу та зусиль, які потрібні для розробки мирного рішення. Угоди, в яких чітко зафіксовано цілі ворогуючих сторін оговорено момент закінчення боротьби, зменшують тривалість конфлікту. Такий бліцкриг можливий і якщо одна з сторін відносно швидко домоглася своєї мети, а інша ворогуюча сторона прийняла цей факт, як знак своєї поразки. Тому потенційний переможець повинен уявляти удар по яким символам супротивник сприйме за свою поразку. У обмеженій війні її учасники виходять з розуміння, що сутичка між ними не повинна торкатись їх існування. Тотальна війна це боротьба на знищення. Воюючі готові використати будь-які заходи, аби знищити супротивника. За доби холодної війни існувала небезпека безпосередньої сутички між найбільшими державами та військово-політичними угрупованнями, або ризик поступового переростання локального конфлікту в глобальний. Путінська війна проти України це і війна проти ліберальної демократії та проти нового піднесення Заходу, який був би здатний у такому випадку модернізувати за ліберально-демократичним зразком російську автократію.

Ключові слова: війна, глобалізація, історична легітимність, кордон, фронтир.

Плинність державних кордонів у Європі була характерною історичною рисою європейської політичної географії ще до формування власне кордонів національних держав. Території, де найбільш інтенсивними були міжнародні

контакти, чимало разів переходили під контроль різних політичних суб'єктів. Тільки з появою «шенгенського безвізового простору» стерлися міждержавні кордони, що стає ознакою формування не модерних ієрархічних зв'язків, орієнтованих на вертикальні соціальні інтеракції, а постмодерних мережевих зв'язків, заточених на горизонтальні контакти. За підсумками першої і другої світових війн історична «легітимність» кордонів була домінуючою аргументацією для насильницької зміни державних кордонів. Після анексійних «референдумів» кінця вересня 2022 р., проведених російською окупаційною владою на території українських Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей чеські громадські діячі на конкретному прикладі показали абсурдність таких претензій. Вони віртуально провели аналогічний надуманий «референдум», на якому нібито було прийнято фактично одностайне рішення про передання Калінінградської області до складу Чеської Республіки. Підставою для такого рішення був факт заснування замку міста Кенігсберг 1255 р. чеським королем Пржемыслом Отокаром II [1, с. 1]. Однак найчастіше державні кордони і фронтири змінюються під впливом збройних конфліктів.

Поняття фронтир у науковий обіг на засіданні «Американської історичної асоціації» в 1893 р. ввів професор історії університету штату Вісконсін Фредерік Тернер. Він презентував концепцію «фронтиру» (рухомого кордону) в історії США. Фронтиром було названо кордон «вільних земель», який зміщувався на «Дикий Захід» в процесі просування до узбережжя Тихого океану американських переселенців. Фронтир в американській історії був «рухомим кордоном» [2, р. 1]. Коли на початку ХХ ст. були досягнуті географічні межі і територія США простяглася до узбережжя як Атлантичного, так і Тихого океанів, фронтиром стали називати, наприклад, внутрішні межі розвитку індивіда та суспільства, за які вони мають виходити, аби поширити цивілізацію за межі її початкового географічного ареалу. Унікальність американського фронтиру визначалась наявністю вільних земель на Дикому Заході, рівністю економічних можливостей, високою соціальною мобільністю, політичною демократією.

Якщо Ф. Тернер трактував фронтир у руслі стику цивілізаційних потоків, зіткнення старого і нового, колонізації/освоєння «порожнього» цивілізаційного простору [3, с. 304], то сучасні спеціалісти надають цій дефініції ширших значень. Деякі з них інтерпретують фронтир як лінію, що для місцевих, (тобто регіональних) інтересів визначає межі співпраці, навіть коли кордони стають предметом політичного зацікавлення, а також як взаємопроникнення і суперечливе поєднання різних культурно-цивілізаційних практик, територія зустрічі та контактів різних культур і цивілізацій [4, р. 167]. Деякі зарубіжні історики стверджують, що коли кордони розуміються як конкретні і всеохоплюючі лінії розмежування суверенітетів, суспільств, країн, народів, безпеки, культури, економіки тощо, то фронтир можна уявити, як незримий просторовий ризик, до меж якої розповсюджується спільність ідентичності

населення, що виходить за межі державних кордонів. На нашу думку, ці поняття будуть співпадати лише у випадку максимальної бар'єрності державних кордонів чи за наявності відкритих конфліктів між населенням. Таким чином фронтір є динамічнішим поняттям, здатним набувати нові форми і характеристики. Наприклад, І. Кондаков розглядає проблему фронтіру крізь призму культурно-цивілізаційної ідентичності, що трактується як «ідентичність найвищого рівня, помітно домінує над нижчими (регіональною, локальною, етнографічною). Однак сама структура культурно-цивілізаційної ідентичності та деякі її властивості можуть варіюватися в залежності від регіональних та географічних особливостей. У загальному вигляді структуру культурно-цивілізаційної ідентичності (стосовно будь-якої цивілізації) можна поділити на 3 ключові елементи: менталітет культури і цивілізації, їхні локальність і глобальність, що витворюють у своїй сукупності тріаду.

Це три різні, але взаємопов'язані модуси однієї і тієї ж (локальної) ментальності складаються в залежності від того ціннісно-сміслового контексту, в якому вони історично перебувають, переважно інтерлокального, інтралокального і глобального. На регіональному рівні може особливо рельєфно виявлятися фрагментація ідентифікації різних груп мешканців. А. Гриценко і М. Крилов наголошують на тому, що на процесах самоідентифікації населення у порубіжжі позначаються історичні, соціальні, географічні, культурні, економічні особливості певного регіону, що впливає на сприйняття ним власної цивілізаційної приналежності і культури. Водночас прикордонні райони підлягають дії додаткових чинників, що визначають вектори культурно-цивілізаційної ідентичності місцевих жителів свою, зокрема такі: рівень контактності і бар'єрності кордонів, особливості цивілізаційної ідентичності і культури сусідньої держави, ступінь налагодженості комунікацій і зв'язків між населенням. Серед особливостей самоідентифікації населення прикордонних районів дослідники виокремлюють явище транскультурної комунікації, в якому «на перший план виходить процес “переходу межі” від однієї культурної єдності до іншої. За кожної транскультурної інтеракції завжди може передбачатися певний двосторонній, взаємо-зворотній зв'язок. У випадку, коли мова йде про міжкультурну комунікацію між двома і більше культурними єдностями, вже за визначенням має місце “перехід межі”, але це має характер взаємного обміну» [5, с. 28].

На переконання В. Грибовського, термін «фронтір» підкреслює «ентропію державної влади і характерної для центру суспільної організації на периферії, де постають розмаїття гібридних, синкретичних соціальності та культури, переважання гнучкого звичаю над кодифікованим правом, збільшення варіативності індивідуальної поведінки й підвищення мобільності населення» [6, с. 68]. Вітчизняні фахівці (А. Брехуненко, С. Леп'явко та інші) вважають більш придатним для осмислення історичних процесів в Україні концепцію О. Латтімора, що гнучкіше пояснює феноменологію «порубіжжя» [7, с. 335].

Концепт мультифронтиру репрезентований В. Денисенком та А. Домановським. У їхньому трактуванні фронтир є зоною більш-менш сталої взаємодії на стику кількох принципово відмінних соціальних структур, внаслідок якої трансформуються старі або виникають нові структури. У відповідності до різноманіття вихідних елементів дослідники виокремлюють п'ять типів фронтирів: політичний, правовий, економічний, етнічний та ментальний (релігійно-ідеологічно-ціннісний). При цьому вони наголошують, що «фронтири виникають саме між суспільствами (чи групами суспільств), а не створеними ними політіями. Під політією ми розуміємо будь-яку соціально-політичну організацію, здатну до тривалого існування та самозахисту, як-от: плем'я, вождівство, держава та різноманітні інші форми. Структура суспільства, на межі якого розташований фронтир, виглядає наступним чином: гартленд – гінтерланд – ближній фронтир (тут ми використовуємо термінологію класичної геополітики, яка, попри всю критику останніх ста років, засвідчила свою дієвість). Гартленд (осердя) – центральна частина політії з повноцінно функціонуючими інститутами та усталеними загальноприйнятими правилами для населення. Гінтерланд (внутрішня земля, запілля) – периферійна частина політії, проміжна між центром та фронтиром, на яку формально поширюються правила гартленду, але життя якої фактично зазнало фронтиризації. Фронтир для довшого існування вимагає наявності «свого» запілля, звідки можна було б черпати ресурси – передовсім демографічні, але також й економічні. Фронтир без гінтерланду приречений, тож за домінування над останнім можлива боротьба між фронтирними громадами та центральними інститутами з гартленду. Якщо через певний регіон одночасно проходять кілька різних Великих фронтирів, які виникли на стику не двох, а трьох чи більше спільнот, то такий стан можна окреслити терміном мультифронтирність, а саму зону контакту – Мультифронтиром [8, с. 1].

Найбільш продуктивною, з нашого погляду, слід вважати парадигму фронтиру, що спирається на культурно-цивілізаційні маркери й має об'єктом різні людські спільноти, об'єднані етнополітичними, конфесійними, ментальними, аксіологічними чинниками. Такий фронтир є чутливим до суспільно-політичної тектоніки, динамічним, сповненим внутрішньої напруги, готовності великих спільнот людей до активування своїх узгоджених дій і латентної потенції соціально-політичних змін.

Китаєць Сунь Цзи в V ст. до н.е. у праці «Мистецтво війни» виклав загальні підходи до стратегії та тактики війн. Зокрема, він цілком слушно наголошував, що лише вмючи вигравати час, можна здолати ворога. Найкраща стратегія та, яка добре підходить до фактичних умов війни [9, с. 10]. Його європейський інтелектуальний послідовник німець Карл Клаузевиць (1780-1831), свідок наполеонівських війн в Європі, у праці «Про війну» (1832-1834) наголошував, що війна є продовженням державної політики іншими засобами. Обидва класика, які належать до різних цивілізаційних інтелектуальних традицій,

незалежно один від одного погоджувались, з тим що війни виграються, або програються задовго до їх початку. У багатьох хроніках війни згадувались поряд із природними катаклізмами. Вплив активності сонця безумовно є одним із спускових механізмів історичного процесу війн. Високий рівень сонячної активності підвищує рівень агресивності в суспільств.

Фактично вся людська історія може бути поділена на дві нерівні частини – війну та мир [10, с. 64]. Ці два полярні стани є властивими для будь-якого суб'єкта в його розвитку відносин із зовнішнім оточенням. Період між війнами, за рецептом стародавніх римлян «бажаєш миру – готуйся до війни», найчастіше використовується лише на те, аби краще підготуватись до нової війни.

Найчастіше війни починаються внаслідок небажання вчитись на уроках історії, недооцінки ризику, небажання бачити, коли ситуація проходить точку повернення і події вже розгортаються начебто самі по собі. Соціальний механізм цього запуску механізмів початку війни ймовірно стає дія невідомого так званого «х-фактору», який є визначальним для конкретних соціальних суб'єктів у певній історичній ситуації. Н. Мак'явеллі наголошував, що війни зазвичай починають коли хочуть, а завершують коли можуть. Нині найвірнішою ознакою могутності є вже не здатність почати війни, а спроможність не допустити її.

Водночас соціальні мислителі впродовж історії неодноразово звертались до трактатів, присвячених ідеї вічного миру. Цю традицію заклав арабський філософ Абу-Наср Мухаммед Фарабі (870-950), італієць Марсилій Падуанський (Захисник миру, 1324 р.), Е. Роттердамський (Скарга миру, 1517 р.), У. Пенн (Досвід теперішнього та майбутнього миру в Європі, 1693), абат І. де Сент-П'єр (Проект вічного миру в Європі 1713-1717), В.Ф. Маліновський (Роздуми про мир та війну) (1803) та багато інших [11, с. 334]. Проте на фоні пацифістських звернень за власною логікою історична реальність формується внаслідок конфліктів різного типу. Зокрема, специфіка локальних війн на відміну від світових полягає в обмежені політичних цілей, масштабів військових дій, засобів збройної боротьби в специфічній стратегії та тактиці. Наприклад, в центрі уваги соціології війни перебуває історичний феномен війн, який по-суті може розглядатись як форма соціального конфлікту, тобто протиборства декількох суб'єктів з різних причин, зокрема й таких як протилежність інтересів, потреб, систем цінностей [12, с. 34]. Всі ці чинники разом є джерелами багатьох соціальних конфліктів.

Німецький соціолог Р. Дарендорф запропонував наступну типологізацію соціальних конфліктів: за рангом учасників (рольові, групові, секторальні, суспільні, макросуспільні), за типом: подібне проти подібного, порядок проти підпорядкування, загальне проти частини. В свою чергу Е. Дюркгейм ключовим вважав конфлікт між індивідуальною та колективною свідомістю. Натомість З. Фрейд на психологічному рівні розглядав конфлікт як форму протистояння між свідомим та несвідомим. Зокрема, американський соціолог Н. Смелзер

виділив три типи культурних конфліктів: аномію, культурне запізнення, чужий вплив [13, с. 58]. Етноконфліктологія також розглядає феномени війн, суттєвими причинами яких є міжетнічні суперечки [14, р. 26].

XX століття довело, що це особливо важливо, адже війни починаються у людських соціумах, там же вони і програються. Крім соціальних та психологічних джерел конфліктів, які можуть розглядатись як втілення соціального феномену війн, не менше значення, як свідчить багатий досвід історії, мають і культурні, етнічні та політичні джерела конфліктів. Причому конфлікт розглядається як прояв певних соціальних дисфункцій, зокрема, як породження аномії. Натомість французький соціолог А. Токвіль ставив питання, чому демократичним народам властиво бажати миру, тим часом як демократичним арміям хочеться війни [15, с. 430]. Ключем до відповіді він вважав честолюбство військових. Правда, нині актуальний досвід війни доводить, що бажання війни має складний комплексний характер.

За цих обставин вихід із конфлікту пов'язаний із цілями його учасників та засобами, які вони використовують. Його тривалість та інтенсивність залежить від устремлінь опонентів від їх ресурсів часу та зусиль, які потрібні для розробки остаточного рішення. Угоди, в яких чітко зафіксовано цілі ворогуючих сторін оговорено момент закінчення боротьби, зменшують тривалість конфлікту. Такий бліцкриг можливий і якщо одна з сторін відносно швидко домоглася своєї мети, а інша ворогуюча сторона прийняла цей факт, як знак своєї поразки. Тому потенційний переможець повинен уявляти удар по яким символам супротивник сприйме за свою поразку.

Американський соціолог Л. Козер наголошував, що внутрішні соціальні конфлікти торкаються лише цілей, цінностей та інтересів, які не суперечать прийнятим засадам внутрішньо групових відносин, зазвичай, мають функціонально-позитивний характер [16, с. 88]. Якщо ворогуючі сторони не поділяють цінностей, на яких базувалась законність даної системи то внутрішній конфлікт несе небезпеку розпаду цієї соціальної структури. Водночас слід мати на увазі, що в соціальній структурі будь-якого типу завжди є привід до конфлікту, оскільки час від часу виникають конкурентні відносини з приводу перерозподілу дефіцитних ресурсів, престижу та влади. Нерідко конфлікт потрібен для покращення соціальних зв'язків всередині системи. Конфлікт може виявитись необхідним і для досягнення нового порядку соціальної інтеграції. Марксистське тлумачення класових конфліктів пов'язано із проблематикою громадянської війни. Громадянська війна корелюється із соціальною ситуацією, коли за визначенням А. Тойнбі «суспільство починає пожирати саме себе» [16, с. 335]. Це є своєрідним втіленням крайніх форм аномії. Війна в марксистському розумінні цього терміну як форма соціальних відносин виникла разом із приватною власністю і в міру розвитку цієї соціальної категорії війни ставали все більш жорсткішими.

Світові війни по-суті є зіткненнями цивільного населення, одітого в шинелі. Соціально-історичне поняття світова війна визначається за різними ознаками. З соціально-історичної точки зору подібний тип війни є наслідком переходу до загального військового обов'язку та домінування технічних засобів ведення війни. Саме технічному прогресу ХХ ст. людство зобов'язано кривавими війнами, які торкалися всього суспільства включно з тилом.

Загалом розвиток військових технологій можна вважати фактором суспільного прогресу. Ще О. Конт зазначав, що на індустріальній стадії розвитку людства вже не промисловість служить війні, а війна промисловості [17, с. 116]. Зокрема, до несприятливих для дворянства наслідків німецький соціолог Н. Еліас відносив появу артилерії, яка зробила піхоту важливішою за кінноту [18, с. 115]. Але якщо вважати, що вихід за межі одного континенту достатньо для визначення війни як світової, то такими слід було б вважати походи Олександра Македонського, походи хрестоносців з Європи в Азію та Африку, монгольську навалу на Європу. Наполеонівські війни велись не лише на території Європи, а й в Азії, Африці, окремі сутички на морі мали місце біля берегів Америки. Отже, географічного признаку недостатньо для верифікації світової війни, як недостатньо і участі у війні більшості держав.

Війна світова повинна мати вагомі глобальні наслідки для всього світу. Головна ознака світової війни участь у ній найбільш потужних військових держав та основних міжнародних угруповань. Наприклад, холодна війна велась за владу в світі за межами національної території СРСР та США, але не з метою захоплення території іншої сторони.

У обмеженій війні її учасники виходять з розуміння, що сутичка між ними не повинна торкатись їх існування. Тотальна війна це боротьба на знищення. Воюючі готові використати будь-які заходи, аби знищити супротивника. За доби холодної війни існувала небезпека безпосередньої сутички між найбільшими державами та військово-політичними угрупованнями, або ризик поступового переростання локального конфлікту в глобальний.

Феномен війни з точки зору соціології можна розглядати як суттєву інверсію рівня соціального розвитку, яка виникає внаслідок кризової ситуації та призводить до зменшення ступеня соціального розвитку всіх суб'єктів війни. Війна як соціологічна проблема може розглядатися з точки зору недосконалості реалізованого проекту Просвітництва. Ліберальна мрія полягає в тому, що модернізація суспільства призведе до припинення війн. Вважається, що війни малоімовірні між країнами зі сталими демократичними режимами. Водночас війни в недостатньо модернізованих частинах світу можуть втягнути у війни більш розвинуті країни, коли вони торкаються їхніх важливих інтересів, певних цінностей, крім того регіональні агресори можуть втягнути в конфлікт своїх союзників із розвинутого світу [19, с. 167].

Натомість П. Сорокін звертав увагу на поширення уявлень про те, що якби завтра у всьому світі встановилась би демократична форма правління ми

нарешті здобули б тривалий мир та соціальний порядок, в якому немає місця злочинам. Проте проведений ним ретельний порівняльний аналіз досліджень злочинності на прикладі 967 війн та 1629 внутрішніх заворушень з історії Греції, Риму, країн Заходу від 600 року Різдва Христового до нашого часу показує, що демократичні режими навряд чи відрізнялись від автократичних меншим ступенем войовничості та поширенням злочинності.

Війни начебто теоретично мають зникнути у разі відмови національних держав від суверенітету та створення так званого світового уряду. За цих обставин безпека однієї держави більше не має розглядатись як загроза для інших. Але досвід всієї людської історії перманентно спростовує цю думку.

Слід зазначити, що критерії періодизації війни є різними. Наприклад, за характером зброї, яка використовується в конфліктах, починаючи від мечів, простої вогнепальної зброї, нарізної вогнепальної зброї, Друга світова війна вже належала до війн четвертого покоління, збройні конфлікти з використанням ядерної зброї до війн п'ятого покоління, війни шостого покоління пов'язані з використанням високоточної технологічної зброї. Водночас ефективність використання високотехнологічної зброї зменшується в разі нерозвиненості інфраструктури об'єкта, який є мішенню. Все більш важливу роль у сучасних міжнародних відносинах відіграють інформаційні або психологічні війни, метою яких є планомірні пропагандистські заходи, які впливають на погляди, емоції, позиції, поведінку ворожих, нейтральних або дружніх соціальних суб'єктів різного масштабу.

Починаючи з часів Першої світової війни (1914-1918) почав проявлятися феномен інформаційних війн. Насамперед цей новий тип війни пов'язаний із війською іміджів, полем бою якого є людський менталітет. Зазначені війни мають на меті не знищення ворога, а структурну перебудову його свідомості з метою подальшої маніпуляції нею у власних цілях. Війнам ХХІ ст. властивий високий темп, без чітко визначених фронтів, децентралізовані армії з високим ступенем ініціативи, солдати діють на основі суджень, а не правил. Внаслідок цього радикально змінюються фронтири.

Поступово переглядається загальна парадигма конфлікту. Модель зіткнення інтересів працює лише в межах однієї цивілізації, тобто однієї картини світу. Але при зіткненні цивілізацій та індивідуальних світів необхідно для вивчення цих соціальних феноменів застосовувати іншу парадигму моделі конфлікту, представлену як зіткнення різних цінностей. Адже цінності різних культур не мають універсальних еталонів, нав'язаних однією з них.

Перша світова війна 1914-1918 рр. змінила фронтири в Східній Європі. Розпад Російської імперії спричинив до появи нових незалежних держав. Відновлення імперії в матриці СРСР призвела до поділу історичної території України між СРСР і Польщею. Цей фронтір залишався незмінним до початку Другої світової війни 1939-1945 рр. СРСР створив пояс безпеки у вигляді соціалістичного табору (співдружності). Українська РСР відіграла ключову

роль у контролі цього простору. Третя світова «холодна війна» дала СРСР можливість уніфікувати як внутрішній, так і зовнішній фронт у своїй зоні впливу. Поразка СРСР в холодній війні та його розпад створив потенцію до реваншу. Анексією Криму в 2014 р. РФ фактично розпочала Четверту «гібридну» світову війну проти західних ліберальних демократій. Росія, плануючи анексію Криму та гібридну агресію проти України, розраховувала на те, що Європейський Союз швидко не вивчить уроки своїх балканських помилок та залишатиметься розділеним у питанні спільної зовнішньої політики щодо російської гібридної війни проти України. Впродовж 2014-2022 рр. російська дипломатія докладала максимум зусиль, аби грати на протиріччях всередині Європейського Союзу. Російська політика на цьому етапі полягала у визнанні факту європейських санкцій за анексію Криму з блокуванням інституційних контактів на рівні ЄС – Росія. Нейтралізація такої політики, вважали російські еліти, була можлива шляхом активізації двосторонніх відносин з окремими країнами-членами ЄС. Кремль фактично поділив країни ЄС за критерієм критичного ставлення до Росії на умовні три групи: 1) найбільш послідовно «антиросійські» налаштовані; 2) «нейтральні» зі схильністю до «конструктивної» політики в окремих секторальних питаннях; 3) готові до більш активної співпраці в обхід санкцій. У першій групі російська дипломатія бачить Польщу, Естонію, Латвію, Литву, Чехію. З цими країнами Кремль має напружені конфліктні відносини. У другу групу входять лідери Європейського Союзу Німеччина (з якою реалізований стратегічний проект газопровід «Північний потік-2»), Франція (традиційно має російський сентимент), Данія, Швеція, Фінляндія (скандинавські країни так і не заблокувало побудову газопроводу на Балтиці), Італія (є акціонеркою газопроводу «Південний потік»), Іспанія, Португалія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург (знає збитків від санкцій проти РФ у своїй банківській системі), Словенія, Хорватія, Болгарія, Румунія, Мальта, Ірландія. Останнім часом балканська частина цих країн (Болгарія, Румунія, Хорватія) мають більш напружені відносини з РФ. Третя група найбільш проблемна для спільної зовнішньої політики ЄС та перспективна для Росії. Це Австрія (австрійські фірми беруть участь у модернізації інфраструктури у окупованому Криму), Угорщина («Росатом» побудував атомну станцію «Пешт»), Греція, Кіпр (мають православні сентименти до РФ). Однак показово, що попри спроби Росії мотивувати насамперед Угорщину, Австрію до накладення вето на продовження режиму санкцій проти РФ за анексію Криму, ці зусилля зазнають невдачі. Навіть країни, які отримують певні преференції від продовження торговельно-економічного співробітництва з Росією, виявляються неготовими до відкритого порушення принципу консенсусу щодо прийняття принципових зовнішньополітичних рішень Європейського Союзу.

Путінська війна проти України це і війна проти ліберальної демократії та проти нового піднесення Заходу, який був би здатний у такому випадку

модернізувати за ліберально-демократичним зразком російську автократію. Саме це російський правлячий режим розглядає як загрозу своєму існуванню. РФ фактично веде війну проти постмодерності. Але історичний соціальний час важливіший за географічний простір. Саме він визначає тенденції зміни фронтирів.

Список використаних джерел та літератури

1. Віднянський С.В. Чехія, Чеська Республіка. Енциклопедія історії України. Т. 10. URL: <http://www.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>
2. Turner F.J. The Significance of the Frontier in American History. URL: [https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-and-membership/aha-history-and-archives/historical-archives/the-significance-of-the-frontier-in-american-history-\(1893\)](https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-and-membership/aha-history-and-archives/historical-archives/the-significance-of-the-frontier-in-american-history-(1893))
3. Тернер Ф. Фронтір в американській історії. М.: Издательство «Весь мир», 2009. 304 с.
4. Gasparini A. Belonging and Identity in the Europe an Border Towns: Self-Centered Borders, Hetero-Centered Borders. *Journal of Borderland Studies*. 2014. Vol. 29. No. 2. P. 165-201.
5. Крылов М.П., Гриценко А.А. Региональная и этнокультурная идентичность в российско-украинском и российско-белорусском порубежье: историческая память и культурные трансформации. *Лабиринт. Журнал социальногуманитарных исследований*. 2012. № 2. С. 28-42.
6. Грибовський В. Межа межі. Нотатки на полях книги Ігоря Чорновола «Компаративні фронтіри: світовий і вітчизняний вимір». К.: Критика, 2015. 376 с.
7. Брехуненко В. Фронтір. *Енциклопедія історії України*. К.: Видавництво «Наукова думка», 2013. Т. 10. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORT ERMS=0&S21STR=frontyr
8. Денисенко В., Домановський А. Мультифронтір: нова схема української історії. Український інститут майбутнього. 13.07.2022. URL: <https://uifuture.org/publications/multyfrontyr-nova-shema-ukrayinskoyi-istoriyi/>
9. Сунь Цзы. Искусство войны. М., 2002.
10. Арон Р. Мир і війна між націями. К.: Юніверс, 2000. 688 с.
11. Brozus L. Globale Konflikte oder Global Governance?: Kontinuität und Wandel globaler Konflikten nach dem Ost-West Konflikt. München: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2002. 264 s.
12. Говард М. Війна в європейській історії. К.: Мегатайт, 2000. 166 с.
13. Смелзер Н. Социология экономической жизни. *Американская социология: перспективы, проблемы, методы*. М.: Прогресс, 1972. С. 188-202.
14. Fukuyama F. The End of History and the last Man. N.Y.: Macmillan, Inc., 1992. 418 p.
15. Токвіль А. Про демократію в Америці. К.: Видавничий дім «Всесвіт», 1999. 590 с.
16. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека и природы. М.: КомКнига, 2005. 294 с.
17. Давыдов Ю. Макс Вебер и современная теоретическая социология. М.: Мартис, 1998. 510 с.
18. Элиас Н. О процессе цивилизации. Социогенетическое и психогенетическое исследование. М., СПб.: Университетская книга, 2001.
19. Opp Karl-Dieter. Methodologie der Sozialwissenschaften. Einführung in Probleme ihrer Theoriebildung und praktischen Anwendung. München: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2002. 276 s.

References

1. Vidnyans'kyu, S.V. *Chekhiya, Ches'ka Respublika. Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny*. T. 10. [Online]. Available from: <http://www.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe> [In Ukrainian].
2. Turner, F.J. *The Significance of the Frontier in American History*. [Online]. Available from: [https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-and-membership/aha-hisroty-and-archives/historical-archives/the-significance-of-the-frontier-in-american-history-\(1893\)](https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-and-membership/aha-hisroty-and-archives/historical-archives/the-significance-of-the-frontier-in-american-history-(1893)) [In English].
3. Terner, F. (2009). *Frontir v amerikanskoj istorii*. Moskva: Izdatel'stvo "Ves' mir". [In Russian].
4. Gasparini, A. (2014). Belonging and Identity in the Europe an Border Towns: Self-Centered Borders, Hetero-Centered Borders. *Journal of Borderland Studies*, (29), 2, pp. 165-201. [In English].
5. Krylov, M.P., Gritsenko, A.A. (2021). Regional'naya i etnokul'turnaya identichnost' v rossiysko-ukrainskom i rossiysko-belorusskom porubezh'ye: istoricheskaya pamyat' i kul'turnyye transformatsii. *Labirint. Zhurnal sotsial'nogumanitarnykh issledovaniy*, 2. pp. 28-42. [In Russian].
6. Hrybovs'kyu, V. (2015). *Mezha mezhi. Notatky na polyakh knyhy Ihorya Chornovola "Komparatyvni frontyry: svitovyy i vitchyznyanyy vymir"*. Kyiv: Krytyka. [In Ukrainian].
7. Brekhunencko, V. (2013). *Frontyr. Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny*. Kyiv: Vydavnytstvo "Naukova dumka", T. 10. [Online]. Available from: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=frontyr [In Ukrainian].
8. Denysenko, V., Domanovs'kyu, A. (2022). Mul'tyfrontyr: nova skhema ukrayins'koyi istoriyi. *Ukrayins'kyu instytut maybutn'oho*. 13 july. [Online]. Available from: <https://uifuture.org/publications/multyfrontyr-nova-shema-ukrayinskoyi-istoriyi/> [In Ukrainian].
9. Sun' TSzy. (2002). *Iskusstvo voyny*. Moskva. [In Russian].
10. Aron, R. (2000). *Myr i viyna mizh natsiyamy*. Kyiv: Yunivers. [In Ukrainian].
11. Brozus, L. (2002). *Globale Konflikte oder Global Governance?: Kontinuität und Wandel globaler Konflikten nach dem Ost-West Konflikt*. München: VS Verlag für Sozialwissenschaften. [In German].
12. Hovard, M. (2000). *Viyna v yevropeys'kiy istoriyi*. Kyiv: Mehatayp. [In Ukrainian].
13. Smelzer, N. (1972). *Sotsiologiya ekonomicheskoy zhizni. Amerikanskaya sotsiologiya: perspektivy, problemy, metody*. Moskva: Progress, pp. 188-202. [In Russian].
14. Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the last Man*. N.Y.: Macmillan, Inc. [In English].
15. Tokvil', A. (1999). *Pro demokratiyu v Amerytsi*. Kyiv: Vydavnychyy dim "Vsesvit". [In Ukrainian].
16. Prigozhin, I., Stengers, I. (2005). *Poryadok iz khaosa: novyy dialog cheloveka i prirody*. Moskva: KomKniga. [In Russian].
17. Davydov, YU. (1998). *Maks Veber i sovremennaya teoreticheskaya sotsiologiya*. Moskva: Martis. [In Russian].
18. Elias, N. (2001). *O protsesse tsivilizatsii. Sotsiogeneticheskoye i psikhogeneticheskoye issledovaniye*. Moskva, SPb.: Universitetskaya kniga. [In Russian].
19. Opp, K.-D. (2002). *Methodologie der Sozialwissenschaften. Einführung in Probleme ihrer Theoriebildung und praktischen Anwendung*. München: VS Verlag für Sozialwissenschaften. [In German].

Martynov A. War as a Factor in the Historical Transformation of Frontiers.

The concept of frontier conveys the semantic content of the moving border phenomenon. It is not only about the interstate border. At all stages of world history, intercivilizational boundaries were mobile. The Balkans and Ukraine, as examples of such intercivilizational borders between the

Christian and Muslim worlds, have been in conflict at various stages of world history. The article is devoted to the problem of the influence of the historical phenomenon of war on the change of frontiers. The specificity of local wars, in contrast to world wars, lies in the limitation of political goals, the scale of military operations, and the means of armed struggle in a specific strategy and tactic. World wars are essentially the clashes of civilians dressed in overcoats. A world war should have significant global consequences for the whole world. The main feature of a world war is the participation in it of the most powerful military states and major international groups. The socio-historical concept of a world war is defined according to various signs. From a socio-historical point of view, this type of war is a consequence of the transition to general military duty and the dominance of technical means of warfare. It is the technical progress of the 20th century. humanity owes bloody wars that affected the whole society, including the rear. In addition to the social and psychological sources of conflicts, which can be considered as the embodiment of the social phenomenon of wars, cultural, ethnic and political sources of conflicts have no less importance, as evidenced by the rich experience of history. The way out of a military conflict is related to the goals of its participants and the means they use. Its duration and intensity depends on the aspirations of the opponents and their resources of time and effort needed to develop a peaceful solution. Agreements, in which the goals of the warring parties are clearly recorded and the moment of the end of the struggle is specified, reduce the duration of the conflict. Such a blitzkrieg is also possible if one of the parties achieved its goal relatively quickly, and the other opposing party accepted this fact as a sign of its defeat. Therefore, the potential winner must imagine a blow based on which symbols the opponent will perceive as his defeat. In a limited war, its participants proceed from the understanding that the conflict between them should not affect their existence. Total war is a struggle for destruction. The fighters are ready to use any measures to destroy the enemy. During the Cold War, there was a danger of a direct clash between the largest states and military-political groups, or the risk of a local conflict gradually turning into a global one. Putin's war against Ukraine is also a war against liberal democracy and against the new rise of the West, which would be able in such a case to modernize the Russian autocracy according to the liberal-democratic model.

Keywords: war, globalization, historical legitimacy, border, frontier.